

УДК 343.161.13

І.Р. Волоско,

аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Анотація. Досліджено елементи процесуального статусу присяжного, виокремлено його права та обов'язки та запропоновано шляхи вирішення наявних проблем у забезпеченні статусу присяжних. Зроблено висновок, що правовий статус присяжного не достатньо врегульований в КПК з тим, щоб забезпечити активну можливість присяжних брати участь у розгляді кримінального провадження. Чинний КПК України потребує вдосконалення в частині встановлення додаткових гарантій прав присяжного, що підвищить його самостійність та незалежність в ході розгляду кримінального провадження.

Ключові слова: суд присяжних, статус присяжного, кандидат в присяжні, права присяжного, обов'язки присяжного.

Постановка проблеми. На даний час інститут присяжних є предметом численних дискусій, дебатів серед вчених і практичних працівників. Але це і не дивно, оскільки сама концепція суду присяжних у новому КПК України є досить суперечливою та неоднозначною. Ця неоднозначність виникає і з статусом присяжного, оскільки перелік прав присяжного встановлений у КПК України не є вичерпним, законодавче регулювання прав та обов'язків присяжного є дуже фрагментарним, що вимагає наукових розвідок для пошуку можливих шляхів вдосконалення статусу присяжних.

Аналіз попередніх досліджень. Наукові дослідження інституту присяжних знайшли своє відображення у працях як дореволюційних науковців (Л.Є. Володимирова, С. Гогеля, Г. Джаншиєва, І.П. Закревського, А. Кенігсона, В.М. Палаузова,

С.В. Познишева, І.Я. Фойницького та інших), так і сучасних (А.Б. Войнарович, Р.В. Дорогіна, В.Т. Маляренка, І.В. Порутенко, І.О. Русанової, А.А. Солодкова, В.М. Тернавської, В.М. Тертишника, Г.І. Чангулі, В.М. Щерби та інших).

Метою дослідження є спроба теоретичного осмислення існуючого кримінального процесуального статусу присяжного, виокремлення його прав та обов'язків та вирішення наявних проблем у забезпеченні статусу присяжних.

Виклад основного матеріалу. Статус присяжного являє собою спеціальний правовий статус, що дозволяє йому здійснювати функцію правосуддя. Варто погодитися з думкою, що в контексті дослідження правового статусу присяжного важливе значення має вирішення питання щодо його часових меж, тобто встановлення

моменту, з якого особа набуває цього статусу, а відтак — стає суб'єктом відповідних прав і обов'язків, а також передбаченої законом юридичної відповідальності, та моменту закінчення повноважень присяжного.

Потрібно чітко розмежовувати поняття «кандидата у присяжні» і «присяжного», які мають різний правовий статус. Кандидатом у присяжні особа стає з моменту внесення її до списку кандидатів у присяжні. Ця особа перестає бути кандидатом у присяжні і набуває статусу присяжного з моменту складення нею присяги (ст. 388 КПК України [1]). Саме з цього моменту така особа стає суб'єктом відповідних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності присяжного, на неї також розповсюджуються передбачені законом гарантії здійснення функції правосуддя (за аналогією, згідно до ст. 56 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» особа, яка вперше призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді).

Стосовно моменту закінчення повноважень присяжного, то вони припиняються, за загальним правилом, з моменту оголошення судового рішення. Виняток становлять випадки, коли: (а) суд за власною ініціативою або за заявою учасника кримінального провадження виправляє допущені в судовому рішенні цього суду описки, арифметичні помилки (ст. 379 КПК України), а також (б) суд за заявою учасника судового провадження чи органу виконання судового рішення ухвалою роз'яснює своє рішення (ст. 380 КПК України). Виходячи із буквального тлумачення вказаних норм, зазначені процесуальні рішення повинні постановлюватися всім складом суду [2, с. 79].

Беручи участь у судовому провадженні, присяжний є суб'єктом судового провадження і тому наділяється законом також комплексом процесуальних прав і обов'язків.

Відповідно до ч. 1 ст. 386 КПК України присяжний в ході відправлення правосуддя має право:

1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;

2) робити нотатки під час судового засідання;

3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються [3, с. 166];

4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Перелік цих прав, як слушно зазначає А.Г. Маланюк є невичерпним, і додатково можна виділити: право заявити про наявність обставин, що виключають його участь у судовому розгляді (ч. 2 ст. 387 КПК), чи дати пояснення щодо обставин, у зв'язку з якими присяжному було заявлено відвід (ч. 3 ст. 81 КПК), право на одержання доступу до матеріалів, що містять відомості, які складають державну таємницю, у зв'язку з виконанням покладених на них обов'язків (ч. 3 ст. 517 КПК) та інші [4, с. 233]. Крім вказаних процесуальних прав, присяжний також має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення (ч. 4 ст. 391 КПК України) [2, с. 82].

Одним з основних прав присяжного є право брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні. Це право проявляється у можливості присяжного на стадії судового провадження з'ясувати обставини, що відповідно до ст. 91 КПК підлягають доказуванню.

Також присяжний згідно зі ст. 94 цього Кодексу за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості й взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [5, с. 710].

Право присяжного робити нотатки під час судового засідання впливає зі змісту принципу гласності та відкритості судового провадження та його фіксування технічними засобами. Частина 6 ст. 27 КПК закріплює положення про те, що кожен, хто присутній у залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписувальні пристрої. Крім того, право робити нотатки обумовлено тим, що присяжні, які відрізняються один від одного фахом і рівнем освіти, індивідуальними здібностями, не можуть всі однаково утримувати в пам'яті обсягну і складну для сприйняття інформацію, але мають всебічно нею оперувати під час обговорення справи та прийняття рішення [6, с. 694].

Не можна погодитися з думкою, що для забезпечення нерозголошення відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснювалися під час нього, і стали

відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків, нотатки після засідання суду мають бути передані головуючому для їх знищення або збереження, якщо засідання буде тривати [7, с. 83]. Запровадження такої новели буде нівелювати незалежність присяжного, оскільки в нотатках можуть бути власні думки присяжного щодо винності обвинуваченого, можливого покарання та інші, а тому ознайомлення головуючого з такими нотатками, надасть останньому можливість впливати на присяжного в потрібному руслі.

Право з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються, створює можливість присяжному ставити запитання, спрямовані на отримання додаткової інформації про обставини, яким допитувана особа не надала значення, про які забули розповісти або не хотіла про них говорити; запитання, які спрямовані на уточнення, деталізацію окремих фактів, викладених допитуваною особою не конкретно, у загальній формі; запитання, які викликають у допитуваної особи асоціації і допомагають їй згадати окремі факти, відновити в пам'яті забуті події, контрольні запитання — це запитання для перевірки правильності інформації, що повідомляється особою. У цьому випадку присяжний запитує про джерела, з яких допитувана особа одержала відомості, про час і обставини, за яких особа сприймала певну подію, хто може підтвердити показання.

Присяжний наділений правом просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у

судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа. Законодавець закріпив це право з урахуванням того, що присяжним може бути пересічний громадянин України, яких не обов'язково матиме юридичну освіту й відповідні знання у галузі юриспруденції. Однак варто погодитися з думкою, що головуючий суддя може виявитися зацікавленим в певному результаті розгляду кримінального провадження і його консультації можуть бути не цілком об'єктивними і коректними [8, с. 32]. Тому видається доцільним, надати присяжним право звернення за консультацією з правових питань до незалежних фахівців.

Зазначені процесуальні права не поширюються на запасних присяжних, які відповідно до ч. 10 ст. 387 КПК України під час судового засідання мають постійно перебувати на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь в судовому розгляді. У випадку включення запасного присяжного до складу основних присяжних права, закріплені у ч. 1 ст. 386 КПК України, стають елементом процесуального статусу цього присяжного [2, с. 82].

У ст. 386 КПК, окрім прав присяжного, передбачені його обов'язки, які він має належно виконувати з метою успішного виконання завдань кримінального провадження.

Зокрема, присяжний зобов'язаний: 1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому

розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе; 2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого; 3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду; 4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; 5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; 6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Так, присяжний зобов'язаний правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених КПК або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе. Отримуючи виклик суду про участь у судовому провадженні, присяжний також ознайомлюється з підставами для увільнення його від такої участі та обставинами, що виключають його участь в кримінальному провадженні. У разі з'ясування в ході судового провадження обставин, що виключають

участь присяжного, йому заявляється відвід. Присяжний зобов'язаний подавати необхідну інформацію про себе з урахуванням ст. 15 КПК (невтручання в приватне життя).

Незважаючи на те, що присяжний виступає як суддя під час судового розгляду, він повинен дотримуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого. Обов'язок додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого означає, що на присяжного поширюється дія ст.ст. 329-330 КПК, де прописані обов'язки присутніх у залі судового засідання та заходи, які застосовуються до порушників порядку судового засідання. У разі невиконання розпорядження головуючого особами, присутніми в судовому засіданні, головуючий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду.

Судовий розгляд відбувається безперервно, крім часу, відведеного на відпочинок. Дотримуючись принципу незмінності складу суду (ст. 319 КПК), присяжний зобов'язаний перебувати постійно під час судового розгляду у залі судового засідання. За забезпечення належного порядку під час судового провадження відповідає головуючий і тому всі присутні, в тому числі й присяжні, не мають відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду, оскільки це розцінюється як порушення порядку і розглядається як неповага до суду.

Не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього — обов'язок, спрямо-

ваний на те щоб унеможливити вплив на присяжного з боку інших осіб і відповідно в подальшому, щоб забезпечити встановлення об'єктивної істини по справі. Для недопущення втручання у роботу присяжного і виключення впливу на його свідомість та зміну думки щодо провадження, яке розглядається, без дозволу головуючого присяжному забороняється спілкування з особами, які не входять до складу суду, щодо суті провадження, процесуальних дій, що здійснюються під час нього. У зв'язку з цим у судах мають бути створені такі умови, які б дозволяли присяжних: виконувати свої функції (місця у залі судового засідання як для основних, так і запасних присяжних, кімнати відпочинку тощо).

Присяжному також не належить обов'язок збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням. Обов'язок збирання доказів покладений на сторони кримінального провадження, а присяжний, відповідно до КПК, наділений повноваженнями судді на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя.

Обов'язок не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків, полягає в тому, що присяжний, беручи участь у судовому прорідженні, отримує доступ до інформації, розголошення якої може потягти за собою тяжкі наслідки, зокрема у випадку розголошення відомостей про особу, яка взята під захист. У такому разі присяжний за порушення цього обов'язку має

понести адміністративну або кримінальну відповідальність.

Висновки. Правовий статус присяжного не достатньо врегульований в КПК з тим, щоб забезпечити активну можливість присяжних брати участь у розгляді кримінального

провадження. Чинний КПК України потребує вдосконалення в частині встановлення додаткових гарантій прав присяжного, що підвищить його самостійність та незалежність в ході розгляду кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [із змінами і доповненнями на 18.02.2016] // Офіційний вісник України. — 2012. — № 37. — Ст. 1370.
2. Солодков А.А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Солодков Андрій Андрійович. — Харків, 2015. — 219 с.
3. Шувальська Л.Р. Особливості правового статусу присяжного як суб'єкта кримінального судочинства України // Наше право. — 2015. — № 6. — С. 162-169.
4. Маланюк А. Право присяжного на участь у вирішенні правових питань у кримінальному провадженні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (12–13 лютого 2015 р.): у 2 ч. — Ч. 2. — Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. — С. 233-236.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. Ківалова С.В., Міщенко С.М., Захарченка В.Ю. — Харків: Одісей, 2013. — 1104 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. — Х.: Фактор, 2013. — 1072 с.
7. Щерба В.М. Кримінальне провадження в суді присяжних: порівняльно-правове дослідження. — Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Вікторія Миколаївна Щерба. — К., 2015. — С. 211 с.
8. Быков В.М., Митрофанова Е.Н. О расширении прав присяжных заседателей // Российская юстиция. — 2009. — №3. — С. 9-10.

Волоско И.Р.

Процессуальный статус присяжного в уголовном производстве Украины.

Аннотация. Исследованы элементы процессуального статуса присяжного, выделены его права и обязанности и предложены пути решения имеющихся проблем в обеспечении статуса присяжных. Сделан вывод, что правовой статус присяжного недостаточно урегулирован в УПК с тем, чтобы обеспечить активную возможность присяжных участвовать в рассмотрении уголовного производства. Действующий УПК Украины нуждается в совершенствовании в части установления дополнительных гарантий прав присяжного, что повысит его самостоятельность и независимость в ходе рассмотрения уголовного производства.

Ключевые слова: суд присяжных, статус присяжного, кандидат в присяжные, права присяжного, обязанности присяжного.

I. Volosko

The procedural status of a juror in the criminal proceedings of Ukraine.

Summary. Elements of the procedural status of a juror have been researched, his rights and obligations have been highlighted and methods of solving current problems in providing the status of a juror have been proposed. The following conclusion has been done: the legal status of a juror is not regulated comprehensively in the Criminal Procedural Code of Ukraine with the aim of providing the opportunity for jurors to participate in criminal proceedings. The existing Criminal Procedural Code of Ukraine requires improvements concerning the establishment of additional guaranties of juror rights, which would increase his independence in criminal proceedings.

Keywords: jury trial, status of the juror, juror candidate, rights of the juror, obligation of the juror.

